

A magyar hún-monda néhány tulajdonnevről.

Dr. BLEYER JAKAB „A magyar hún-monda germán elemei“ című tanulmányában (megjelent a Századok 1905. évi folyamában s különlenyomatban a „Magyar irodalomtörténeti értekezések“ 7—8. száma-ként) két kérdésre óhajt megfelelni: a) „Micsoda helyet foglal el a magyar hún-monda, a mennyiben germán eredetű, a germán hős-monda chronologiai és geographiai kialakulásában? b) Hol és melyik germán törzstől vette át a magyarság hún-mondájának germán elemeit?“ (10. lap.) E két kérdés közül a másodikra azt a feleletet adja, hogy „a magyar hún-monda keleti gót eredetű, melyet a magyarok nem ugyan közvetlenül a keleti gótoktól, de mindenesetre Pannóniában vettek át“ (61., 135., 137. l.). A két nép között a közvetítők a pannóniai szlávok: szlovének voltak.

A nagy olvasottsággal megírt értekezésben kiváló szakértelemmel vannak tárgyalva a magyar hún-mondában előforduló tulajdonnevek is. A szerző ugyanis vizsgálódásaiban a mondatörténeti bizonyítékok mellett elsőrangú fontosságúnak tartja a magyar hún-mondában előforduló tulajdonnevek hangalakjának helyes nyelvészeti magyarázatát. Épp azért a krónikákból pontosan összegyűjti az illető tulajdonnevek különféle alakváltozatait, fejlődésbeli fokozatait. A tulajdonnevek e különféle alakváltozataira azért van szüksége a szerzőnek, hogy ezzel is bebizonyítsa, hogy a magyar hún-mondában levő tulajdonnevek több száz éven át szerves elemei voltak a magyar nyelv szókészletének s részt vettek azokban a hangváltozásokban, a melyek ezen idő alatt a magyar nyelv közszavait érték.

A magyar hún-monda latin krónikákban maradt reánk, legrégibb szövege a Kézaié. Mivel e tulajdonnevek latin szövegekben maradtak reánk, gyakran megtörténik, hogy a latin szövegben előforduló tulajdonnév nem tükrözi vissza a magyar nyelvben használt népies alakot. A nem latin eredetű tulajdonneveknek latin szövegekben való előfordulásakor figyelembe kell venni, hogy a régieskedő irány minden korban megvolt. Ha Anonymus *Attila*-t ír, hát ez nem magyar nyelvi XII. századi alak, hanem Jordanesre visszavezethető régiesített alak. A régiesítés különösen nagy arányokat öltött a XV—XVI. században, a mint erről Galeotto is értesít. Ekkor történik, hogy a *Tisza* folyót, a mely a XV. század közepéig emlékeinkben „*flumen Tiza, Tiscia*“, egyszerre csak latinul *Tibiscus*-nak

kezdik nevezni, pedig *Tibiscus*, *Tibisis*, később *Timisis* tulajdonkép a *Temes* folyó neve.

A régiesítő irányon kívül számolni kell azzal is, hogy a latin nyelv sok germán eredetű tulajdonnevet vett át, a melyeken közlatin hangváltozások történtek. Az egyházi latin nyelvvel aztán ezek a germán tulajdonnevek is mint latin szavak terjedtek el. Megtörténik pl., hogy valaki magát *Gottfried*-nek, *Willhelm*-nek nevezte, latin szövegben azonban *Godofredus*, *Guillermus* az illetők neve. Ez utóbbi nevek már most nem a német nyelvi alakot tükröztetik vissza, hanem közlatin hangsajátsággal alakult germán nevek.

A latin szövegekben előforduló „nem latin“ tulajdonnevek vizsgálatához tehát rendkívül óvatosan szabad csak hozzányúlni. Bleyer Jakab ilyen óvatossággal fogott a magyar hún-monda tulajdonneveinek magyarázatához, a mint arról értekezése 23. lapja mindenkit meggyőzhet. S mert ennyire óvatos volt a tulajdonnevek vizsgálatában, legtöbb magyarázatát el is fogadhatjuk.

Nem akarok valamennyi magyarázatáról szólni, csupán azokat emlitem meg, a melyek nagyobb érdeklődésre számíthatnak. Fejtegetéseire megjegyzem, hogy Bleyer Jakab részletesen elmondja, bírálja, méltatja mindazokat a magyarázatokat, a melyeket a hún-monda egy-egy tulajdonnévéről eddig felállítottak. Az alábbiakban én csak a Bleyer magyarázatait közlöm. Ilyenek:

1. *Attila*. Számtalanszor elmondták, hogy *Attila* neve gót szó; kicsinyítő, becéző forma az „atyá“ t jelentő gót *atta* szóból. Ez a gót *Attila* alak került a latin szövegekbe (a görögökbe görögösen Ἀττηλας), első sorban Jordanesbe. Ha már most a magyar krónikairók közül Anonymus *Attila*-alakot ír, hát ez nem magyar népi alakváltozat, hanem régiesített alak. Ellenben azok az írók, a kik *Etela*-t (*Ethela* alakban), *Etele*-t (*Ethele* alakban; vö. Oláh M.: „*Attila* hungarice *Ethele* dictus“) írnak, azok magyar nyelvi alakban közlik a nevet. Az a kérdés már most, hogyan keletkezett az *Etela*, *Etele* alak.

Annyi kétségtelen, hogy *Attila* és *Etela*, *Etele* egy és ugyanaz a szó. A magyarban szókezdő *a*-ból mélyhangú szóban nem lett volna *e*. A germán nyelvekben azonban *i*-umlaut útján (*Attila*) az *a*-ból *e* lesz. Így lett az *Attila* névből a felnémet *Etsel* (vö. Anonym.: civitas *Atthile* regis: *ecilburgu*). A felnémet *Etsel*-ben a magy. *Etela*, *Etele* szóval egybevetve *cz*-t (irva *tz*) találunk a *t* helyén. Ez a ném. *tz* a felnémet hangmozdítás útján lett a *t*-ből. Mi tehát az *Etela* alakot csak olyan néptől vehettük, a hol megvan az *i*-umlaut s nincs meg a felnémet hangmozdítás. Az illető germán népről aztán még azt is ki kell mutatnunk, hogy Pannóniában lakott. Ilyen nép a gót, a melyben a felnémet hangmozdításnak nyoma sincs, s a melynek kései szakára az *i*-umlaut feltehető. Más szóval a gót *Attila*-ból a kései gótban **Ettila* lett. Egy ilyen kései gót **Ettila*-ból a magyarban **Etela*, **Etöla*, *Etöla* > *Etele* lett, a mi teljesen megfelel nyelvünk XII—XIV. századi hangváltozásainak.

2. *Buda*. Általánosan elfogadott nézet, hogy *Buda*, Attila testvérének neve népetymologiai úton keletkezett. Attila testvérét ugyanis *Bledán*-nak hívták. A *Bledán*-névből, a márrégebben meglevő *Buda* város nevének hatása alatt, lett *Buda* személynév. Bleyer ezt a nézetet nem fogadja el, hanem azt mondja, hogy *Buda* város neve szláv eredetű (= gót **bōða*, újfeln. *Bude*, szláv *buda* stb.) s független Attila testvérének, *Buda*-nak nevéétől. Bleyer abból, hogy a skandináv mondában *Budli*, a középfelnémetben *Botelung Attila* atyjának a neve, nyelvészeti pontossággal kimutatja, hogy a *Budli*, *Botelung* névnek a gótban **Budala* felelne meg. Ez a szabályosan kikövetkeztetett *Budala* személynév kicsinyített forma egy **Buda* gót személynévből. A *Buda* személynév tehát szintén keleti gót, ugyanaz a személynév, melyből a felnémet eredetű *Pot* magyar család is ered. Attila és *Buda* nevének magyarozatára megjegyzem, hogy BLEYER fejtegetéseire mellékes, vajjon a két tulajdonnév a gót nyelv köznevi szókészletéből való-e, vagy pedig a gótba is máshonnan jutott; a földolog nála az, hogy a két tulajdonnév, ha közvetett úton is, a gótoktól jutott el hozzánk.

3. *Aladár*. Attila és Kriemhild fia *Aladár*, a ki egy a thidreksaga *Aldrian*-jával, a gepida *Ardarik* királyal. *Ardarich* — góttul helyesen *Arda-reiks* — összetett szó; előtagja egy az angolszász *eard*-, ó-szász *ard*-dal, a mi „ősi birtok“-ot jelent, utótagja, a *reiks* pedig „gazdag“-ot. Az *Ardarich*-ből, dissimiliációval **Aldarich*-ből az **Aldár*, *Aladár* olyan alakulás, mint a magyar *Ecser*: ném. *Aseric*, *Odor*: ném. *Udalic* stb. A második szótagbeli *a*-ra vö. *alamizna*: szlov. *almužna*, *alamázia*: t. *almazia*.

4. *Csaba*. Attila kedvelt fia *Jordanes*-nél *Ernák*, az *Eddában* *Erpr*; *Erpr* neve a német mondában *Erpfe*, némely forrásban *Scharpfe*. A keleti germánban ennek a névnek *Scarpa*-nak kellett hangzania. Bleyer nem tartja kizártnak, hogy „*Csaba* neve a magyar szájhagyományban *scarpa*-ból származott, egy talán már meglevő magyar személynév hatása alatt“.

E négy magyarozat közül teljesen kifogástalan az *Attila*, *Buda* és az *Aladár* név magyarozata, kevésbbé a *Csaba*-ról szóló.

Azok a nagyrészt negatív természetű, kritikai megjegyzések, a melyeket a szerző *Hunor* (tudós eredetű *Magor* analogiájára), *Bendecuz* (? < *Mundzucus*), *Detre* (< ném. *Dietrich*), *Kremheld*, *Cesunmavr* (< ném. *Zeizinmür*) nevekről mond, egészen helyesek. Nagyon helyesen hangsúlyozza a szerző azt is, hogy *Scevem* alakban az *sc* *t* nem lehet *s*-nek olvasni, mert a magyar helyesírásban az *e* és *i* előtti *sc* ügyszólván kivétel nélkül *sz* hangot jelent. *Scevem* tehát csakis *Szöny* (fejlődése: *Scevem* > **Szerm* > **Szeun* > *Szöny*).

Ildico és *Micolt* névről a szerző is azt hiszi, hogy kétségkívül palaeographiai hiba következtében keletkezett „*Ildico-Hildico*“-ból (88. lap). E magyarozatba egyelőre nem lehet belenyugodnunk, bármennyire mellette szólnak is a mondatörténeti okok; nem pedig azért, mert sem a *H*-nak, sem az *ild*-, *Hild*-nek nem tudjuk elképzelni olyan capitalis, uncialis formáját, vagy pedig valamely nem-

zeti írásnemben (frank, montecasinói stb.) leirt alakját, a melyből *m*-et lehetne lemásolni.

Ismertetésem elején említettem, hogy Bleyer szerint hún-mondánk keleti gót eredetű, a melyet Pannóniában szlávoktól vettünk át. A szerzőnek már most azt kellene bebizonyítania, hogy a húnmonda magyar személynevein valami szlávós hangsajátságok is vannak. Ezt azonban nem teszi, hanem azt írja: „Most még azt kellene kifejtenem, hogy hogyan viszonylanak e hypothesishez hún-mondánk azon személynevei, melyeket a keleti germánság nyelvéből származtattam. Sajnos azonban, nem rendelkezem a szláv nyelvtörténet terén a szükséges ismeretekkel . . .” (144. lap.)

Az érdemes kutatónak segítségére akarok jönni, a midőn azt bizonyítom, hogy van nekünk két germán-gót eredetű helynevünk, a melyekről bebizonyítható, hogy szláv közvetítéssel kerültek nyelvünkbe. Az egyik *Bakony* erdő neve, a melyről részletesen írtam (MNy. II: 2. és 3. füzet), a másik *Mosony* neve. *Mosony* neve a Nibelungen-énekben *Miesenburc*, ebből *Mosony*-t nem lehet megmagyarázni. Ha azonban a gót **mōsa* többes dativusából **mōsōm*-ból indulunk ki, akkor megmagyarázhatjuk. Egy gót **mōsōm*-ból a szlávban szabályosan **mušum* lesz, s ez már nagyon közel áll a magyar „lutum *mušun*“-hoz (esetleg **mužum*; Anonymusnál). — A legbiztosabb jel azonban, hogy *Mosony* szláv közvetítéssel került gót eredetű földrajzi elnevezés az, hogy a gót *s* helyén a magyarban *š* hang van. Csakis a szlávban van az, hogy germán és ófelnémet *s* helyén a szlovénben *ž*, *š* jelentkezik (vö. pl. szlovén *škof* = ófn. *bischof*: püspök, sok példa PLETTERŠNIK szótárában), ellenben a magyarban az *s* = *sz*, *z*-nek marad. E két földrajzi elnevezés tehát (*Bakony*, *Mosony*) Bleyer Jakab fejtegetéseinek helyességét igazolja.

MELICH JÁNOS.

Drágffy János két nyugtatványa 1514-ből.

Családtörténeti adatok kiegészítése végett a zsélyi levéltárból, a Magyar Nemzeti Múzeumban leendő használatra, okleveleket kértem. Kérésemet a levéltár birtokosa, id. gróf Zichy János úr kedvően intézte el, miert is mély hálámat és köszönetemet nyilvánítom ez úton is. Kutatásaim között két magyar nyelvemlékre bukkantam, melyek eredetijét tehát a zsélyi levéltár őrzi, a Perényi-családra vonatkozó iratok között a K. p. 1373. f. 217 et B. B. Nr. 87 és 88 jelzések alatt.

Drágffy János neve már nem ismeretlen nyelvemlékeink sorozatában sem. Korra nézve legelső az eddig ismertek között Drágffy Jánosnak Károlyi Istvánhoz intézett levele 1512. aug. 23-ról (gr. Károlyi